

Jakob Glenstrup Jensby
Anders Ellegaard Pedersen
og Peter Brøndum

Politik bogen

POLITIK

A

af gensidighed i rettigheder og pligter i forholdet mellem borger og stat.

Arbejdsopgave:

Sammenlign tre politiske partiers ideologier

Sammenlign de tre politiske partier Konservative Folkepartis, Dansk Folkepartis og Nye Borgerliges politiske holdninger og værdier, og diskutér, hvilket af de tre politiske partier som synes at lægge sig tættest op ad den klassiske konservatisme. I kan finde partiernes principprogrammer eller politiske holdninger og værdier på Folketingets hjemmeside. Der er dog ikke Nye Borgerliges holdninger og værdier. Dem finder I via dette link: www.nyeborgerlige.dk. Find gerne *aktuelle* eksempler på de tre partiers politiske udmeldinger, og diskutér, hvorvidt disse præges af den klassiske konservatisme.

2.4 Hvad kendetegner den klassiske politiske ideologi socialismen?

Den politiske ideologi socialismen opstår op gennem 1800-tallet, og særligt fra omkring midten af 1800-tallet formuleres den i et mere systematisk tankesæt. Det var særligt tyskeren Karl Marx (1818-1883) og hans gode ven og kollega Friedrich Engels, der formulerede en meget kraftig kritik af det liberalistisk-kapitalistiske industrisamfund, men også af det mere klassiske standssamfund, som var herskende før kapitalismens indtog. På den måde blev den klassiske socialisme både formuleret i kritik mod liberalismen, særligt den økonomiske laissez-faire-liberalisme, og mod konservatismen, som man mente fastholdt en ekstrem ulighed blandt samfundets klasser. Ifølge socialismen er der i det moderne samfund en helt afgørende konflikt og polarisering (dvs. stærke modsætningsforhold) mellem de to klasser: borgerskabet (*bourgeoisiet*) og arbejderklassen. Borgerskabet er den klasse, som har ejerskab og magt over samfundets produktionsmidler, mens arbejderklassen er besiddelsesløs.² At have ejerskab og magt over produktionsmidlerne betyder, at borgerskabet for eksempel ejer fabrikker, virksomheder, jord osv. samt har ret til at bestemme, hvordan produktion og dermed organisering af andres arbejde skal være. Arbejderklassen, derimod, er den store gruppe af mennesker i samfundet,

² Karl Marx skriver også om en tredje social klasse, som han kalder småborgerskabet. Småborgerskabet udgøres af de personer, der driver deres egen virksomhed (selvstændige uden eller med få ansatte) og dermed selv deltager i udførelsen af arbejdet. Små selvstændige håndværksmestre kan være et eksempel på en type af personer, der indgår i den sociale klasse småborgerskabet. Karl Marx: *Kapitalen*, bind 1, s. 999.

som er besiddelsesløse, hvilket betyder, at de intet ejer ud over deres arbejdskraft, som de er tvunget til at sælge som en vare på et marked for at kunne forsørge sig selv og deres familier. Den store ulighed og de dybe interesse modsætninger, som opstår mellem de to klasser, er en konsekvens af forskel i ejerforholdet, og ifølge den klassiske socialisme vil det ikke være muligt at ændre fundamentalt på et samfund præget af økonomisk og politisk liberalisme, ej heller på det tidligere eksisterende standssamfund. Årsagen er, at ingen af dem, der befinder sig i toppen af samfundet, vil have interesse i at ændre på deres privilegerede situation.

Socialismen – klassekamp og merværdi

Ifølge socialismen vil de privilegerede eliter hellere bevare en samfundsmodel, hvor et fåtal får for meget, mens flertallet får for lidt. Marx og Engels forklarer, at i takt med landarbejdernes forflyttelse fra produktionen på landet til produktionen på fabrikkerne i byerne begynder arbejderne at udvikle en fælles klassebevidsthed. Denne *fælles bevidsthed* består i en fælles tilkendegivelse af, at kapitalismen er urimelig og uretfærdig, og at særligt produktionsforholdene er ekstremt uligheds- skabende. Udviklingen af den fælles bevidsthed er helt central, for ifølge Marx og Engels havde det tidligere i historien været muligt for samfundets øverste som kongen, adelen, kirken og det bedre borgerskab at skabe en *falsk bevidsthed* blandt samfundets borgere.

Den falske bevidsthed handlede om, at samfundets særligt privilegerede, for eksempel kongen, adelen og det bedre borgerskab, var meget fornemme og besad særlige evner, som naturligt berettigede dem til specielle privilegier, hvorimod alle andre var langt mindre værd, hvorfor deres primære samfundsfunction var at tjene den privilegerede overklasse. De herskende havde en naturlig interesse i at fastholde denne falske bevidsthed blandt flertallet af samfundets borgere, fordi den falske bevidsthed blev brugt af overklassen til at forklare (legitimere), hvorfor nogle sociale klasser havde betydelige privilegier (særlige fordele), mens andre ingen privilegier havde.

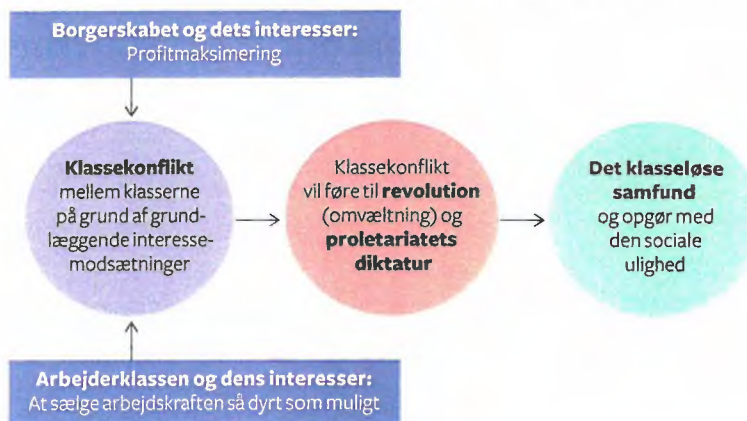
Denne falske bevidsthed eksisterede ifølge Marx og Engels i århundreder, og den bidrog til at fastholde og reproducere et ekstremt klasseopdelt og ulige samfund (feudalsamfund). Ifølge Marx og Engels var staten et vigtigt magtinstrument til at opretholde det ulige og klasseopdelte kapitalistiske samfund. Staten kunne enten fungere som en stærk **regressiv stat**, der undertrykte og udnyttede de øvrige sociale klasser i samfundet, primært arbejderklassen, eller som en **ideologisk stat**, der havde til formål at beskytte og fastholde den besiddende klasses interesser og magtpositioner. Den klassiske socialis-

Regressiv stat: Er udtryk for en stat, der gennem sit voldsmonopol (bestemmelsesret over militær og politi) undertrykker og udnytter sine borgere

Ideologisk stat: Er udtryk for en stat, som gennem bestemte fortællinger, legitimerer det eksisterende politiske styre.

me er derfor stærke modstandere af en kapitalistisk stat, fordi denne bidrager til at fastholde og øge uligheden mellem samfundets klasser, idet den primært tjener den besiddende borgerskabsklasse eller elites interesser.

Figur 2.7. Klassekampen vil føre til det klasseløse samfund.

Den klassiske socialisme er dog ikke modstander af en stærk stat, den mener blot, som vi vender tilbage til nedenfor, at staten dels skal være socialistisk, dels en midlertidig løsning i overgangen til det klasseløse samfund. Den accelererende ulighed og uretfærdighed vil dog med tiden blive så tydelig, at specielt arbejderklassen ikke længere vil finde sig i det og derfor gøre oprør for at nedbryde de undertrykkende samfundsstrukturer. Det er her, begrebet **klassekamp** træder frem, for Marx og Engels betragtede ulighedsforholdet mellem klasserne, særligt mellem borgerskabet og arbejderklassen, som en uundgåelig klassekamp. *Klassebegrebet* stod helt centralt hos Marx og Engels, og begrebet står fortsat helt centralt i den klassiske socialisme, fordi samfundet grundlæggende opfattes som bestående af forskellige sociale klasser, der er stillet ulige. Et individs tilhørsforhold til en social klasse fastlægges på baggrund af dets placering i samfundets produktionsstruktur, dvs. om man er besidder eller besiddelsesløs. Særligt mellem arbejderklassen og borgerskabet er der, som nævnt tidligere, en grundlæggende konflikt, som skyldes det, Marx og Engels i sin tid betegnede merværdi. **Merværdien** handler om, at arbejderens igennem sit fysiske arbejde og viden lægger en betydelig værdi ned i det produkt (varen), som arbejdsgiveren (borgerskabet) senere sælger med profit på det kapitalistiske marked. Dette forhold mellem arbejderens produktion og arbejdsgiverens profit skaber ifølge den klassiske socialisme en dyb konflikt, fordi arbejderens i dette produktionsforhold udnyttes, da han

Klassekamp: Er udtryk for det grundlæggende og uoverstigelige modsætningsforhold mellem arbejdere og kapitalejere. Konflikten baserer sig på fundamentalt modsatrettede klasseinteresser, hvorfor der er tale om en klassekamp.

Merværdi: Er udtryk for den (mer)værdi, arbejderne producerer i produktionsprocessen, minus den løn, de modtager for arbejdet.

eller hun ikke modtager den reelle værdi (betaling) af det arbejde, som han eller hun udfører. Udnyttelsesforholdet består således i, at arbejderne udfører et stykke arbejde, som sælges for en (mer)værdi, der overstiger det, han eller hun modtager i løn fra arbejdsgiveren. I stedet er det arbejdsgiveren, som opnår denne (mer)værdi, da indtægten ved salget af varen er større end de omkostninger, herunder løn til arbejderne, som har været forbundet med produktionen af varen. Udnyttelsesforholdene vil bevirke, at borgerskabet eller eliten bliver rigere, mens arbejderklassen bliver fattigere.

Uligheden, som her skabes i samfundets produktionsstruktur, vil forstærke klassekonflikten, da borgerskabet eller eliten hele tiden vil arbejde for at opnå mest mulig profit, mens arbejderklassen hele tiden vil kæmpe for at opnå bedre løn, bedre arbejdsforhold, andel i ejendomsforhold osv. Heri ligger ifølge Marx også kimen til økonomiske kriser. At arbejderklassen presses så hårdt lønmæssigt af kapitalisternes profithunger, at de ikke har råd til at købe de producerede varer. For Marx var den eneste løsning på denne grundlæggende samfundskonflikt, at arbejderklassen gjorde oprør og lavede en revolution, hvor samfundets eksisterende (kapitalistiske) strukturer så at sige blev revet ned til fordel for nye lighedsfremmende strukturer. For eksempel at når revolutionen er tilendebragt, så overgår al ejendom til statens eje, og produktionen kommer på fælles hænder. Marx forklarer, at staten bliver til en socialistisk stat, der betegnes proletariats diktatur, som dog kun skal være en midlertidig foranstaltning, indtil det bliver muligt at etablere det kommunistiske samfund, hvor alle klasser i samfundet er opløst, staten blevet unødvendig og produktionen nationaliseret. Endemålet er det klasseløse samfund, hvor der er lighed og retfærdighed, og hvor *„enhver vil yde efter evne og nyde efter behov“*. Det er dog ikke alle i den klassiske socialisme, som mente eller mener, at der er behov for en egentlig voldelig samfundsomstyrtende revolution for at ændre på ulighedsforholdene, hvilket vi vender tilbage til i kapitel tre. I den klassiske socialisme kan vi, som det var tilfældet hos henholdsvis den klassiske liberalisme og klassiske konservatisme, pege på en række centrale holdninger og værdier som *lighed, fællesskab, samarbejde, solidaritet, kollektivism* og *fælles ejendomsret*.

Socialismens syn på mennesket, samfundet og staten

For den klassiske socialisme er lighed og specielt social lighed (social lighed kan her forstås, som at alle mennesker har samme levkår og samme reelle livschancer for at leve gode liv) en afgørende værdi. Ligesom liberalismen er socialismen af den opfattelse, at mennesker fødes lige

Tekniboks 2.1. Den historiske materialisme.

Marx og Engels havde en bestemt opfattelse af samfundets (historiske) udvikling. Den opfattelse kalder vi for historisk materialisme. Med dette begreb menes, at samfundet over tid udvikler sig i takt med økonomiens udvikling i det, som Marx og Engels kaldte samfundets basis. I samfundets basis finder vi tre centrale forhold knyttet til produktion: a) produktivkræfterne (arbejdskraft, fabrikker, maskiner, transportmidler etc.) b) produktionsforholdene (dvs. arbejdsforhold for arbejderne, men også ejendomsforhold og i en vis udstrækning ledelsesforhold i produktionen) c) produktionsbetingelser (dvs. adgang til og brug af råstoffer og råmaterialer i produktion, miljømæssige konsekvenser af produktion etc.). Vi kan forstå samfundets historiske udvikling ved at kigge på samfundets basis, fordi det er udviklingen i samfundets basis, som leder til udviklingen af en ny type samfund.

Overgangen fra eksempelvis det feudale samfund til det kapitalistiske samfund kan ifølge Marx og Engels forklares ved, at der sker teknologiske og økonomiske nybrud (ændring i produktivkræfterne), som nødvendiggør ændringer i produktionsforhold, og disse ændringer kombineret med ændringer i betingelser for produktion fører til en ændring i måden, samfundets strukturer er indrettet på. Marx og Engels var af den opfattelse, at samfundsændringerne primært, men ikke alene, opstod i samfundets basis, for eksempel i produktivkræfterne, hvilket bevirker, at samfundets overbygning (de politiske magtforhold) ofte afspejler de økonomiske forhold i samfundets basis.

Samfundets overbygning var dog ifølge Marx og Engels ikke fuldstændig determineret (bestemt) af økonomiens udvikling i samfundets basis. Overbygningen, her forstået som de politiske magtforhold og ideologiske forestillinger om samfundets indretning og udvikling, øver under tiden også indflydelse på samfundets udvikling gennem politiske beslutninger og regulering. Samfundets overbygning kunne således påvirke samfundets strukturer periodisk, men den kunne ikke forhindre forandringer i den økonomiske udvikling i samfundets basis. Det er i det lys, at man skal forstå socialismens antagelse om, at økonomien (samfundets basis) forklarer samfundets historiske udvikling.

Figur 2.8. Den historiske materialisme.

og frie og med rettigheder, men ifølge den klassiske socialisme er et liberalistisk-kapitalistisk samfund og specielt „forestillingen“ om menneskers frihed og naturlige og formelle rettigheder en illusion, fordi menneskets frihed er afhængig af *reel social lighed* frem for kun *formel lighed*. Man kan forklare forskellen på henholdsvis liberalismens og socialismens syn på lighed ved at benytte sig af de to engelske betegnelser *equality in opportunity* og *equality in outcome*.

Equality in opportunity handler om, at alle har samme lige og formelle rettigheder i samfundet, hvilket giver alle de samme muligheder fra start af i livet. Alle er så at sige lige for loven. *Equality in outcome* er derimod det, som den klassiske socialisme stræber efter, og det handler om at give hver enkelt menneske *reelle* lige muligheder i livet eller sikre resultatlighed. For den klassiske socialisme er det ikke tilstrækkeligt alene at tildele mennesker de samme formelle rettigheder, hvilket hænger sammen med, at mennesker langt fra har de reelle samme muligheder for at gøre brug af disse. For eksempel vil den klassiske socialisme argumentere for, at der er systematiske forskelle på, om et barn fødes ind i eksempelvis et direktørhjem med veluddannede forældre eller fødes ind i et hjem med forældre på kontanthjælp og uden uddannelse. Det kan godt være, at begge børn på papiret har samme for-

melle rettigheder i samfundet, der skulle give dem samme lige udgangspunkt og muligheder for at leve et godt liv (*equality in opportunity*), men på grund af de forskellige opvækstvilkår, som de to børn bliver budt, vil livet fra start af være socialt *ulige* (social ulighed betyder systematiske for-

Figur 2.9. Equality in opportunity eller equality of outcome – formelle eller reelle lige muligheder?

skelle i levkår og livschancer) for det barn, der vokser op i samfundets lavere klasser.

Derfor er den klassiske socialisme stærk tilhænger af, at man sikrer reel social lighed blandt samfundets borgere. Det sker blandt andet ved, at man dels fjerner enhver form for privilegier fra folk i toppen af samfundet, samtidig med at man omfordeler samfundets goder på en sådan måde, at den rigdom, der findes i samfundet, fordeles ligeligt og retfærdigt ud til alle øvrige sociale klasser i samfundet, således at man sikrer et socialt retfærdigt samfund med reel social lighed. Derfor anskuer

Virtue Man: Det dydige menneske er et individ, der ønsker at hjælpe og tage ansvar for andre mennesker og bidrage til samfundets sociale fællesskaber.

Solidaritet: Solidaritet er udtryk for en kollektiv ansvarlighed mellem mennesker, der er knyttet til hinanden.

den klassiske socialisme da også fattigdom og ulighed som et onde, det er nødvendigt at bekæmpe. I den klassiske socialisme betragtes mennesket som et socialt og arbejdende væsen, der er formet af samfundet. Mennesket er afhængigt af sociale fællesskaber og af at samarbejde, blandt andet fordi mennesket har en natur, der altid vil bestræbe sig på at gøre godt for andre. Derfor taler vi også om, at den klassiske socialismes menneskesyn kan betegnes „**virtue man**“ – det dydige menneske, der ønsker at bidrage til og hjælpe andre mennesker i samfundet. Ifølge den klassiske socialisme er det kapitalistiske samfund en meget unaturlig tilstand, netop fordi mennesket jo grundlæggende ønsker at samarbejde og indgå i sociale fællesskaber. I forbindelse med denne ideologis menneskesyn trænger begrebet solidaritet sig på. Solidaritetsbegrebet hænger tæt sammen med Marx og Engels forklaringer vedrørende etableringen af den fælles bevidsthed, som vi så ovenfor, som udvikler sig til solidaritet særligt blandt 1800-tallets arbejderklasse. **Solidaritet** betyder egentlig samhørighed eller sammenhold, og i en socialistisk forståelse af begrebet handler det om, at arbejderne er nødt til at organisere sig som en enhed og stå sammen i et fællesskab eller kollektiv mod overklassen.

Kun som en del af et fællesskab vil det være muligt at ændre på magtforholdene i samfundet. Menneskesynet synes at hænge tydeligt sammen med den måde, som ideologien også opfatter samfundet på. Hos den klassiske socialisme opfattes samfundet nemlig som *mere end summen af individer*. Hvis vi anvender socialismens vægtning af solidaritet mellem mennesker, så præges ideologien af en *kollektivistisk* samfundsforståelse, fordi sociale fællesskaber og mennesker knytter sig tæt sammen; dog er ideologien opmærksom på, at der inden og uden for disse sociale fællesskaber er muligheder for ulighed og undertrykkelse, fordi der eksisterer konflikt mellem de sociale klasser, som først ophører, den dag det lykkes at indføre det klasseløse samfund. Som vi så hos Marx og Engels, så er et af den klassiske socialismes markante kritikpunkter mod klassesamfundet, at der er nogle, som ejer produktionsmidlerne og udnytter dette ejerskab til at sikre sig den merværdi, som især skabes af arbejdernes fysiske arbejdskraft. Så længe den private ejendomsret får lov at dominere, vil der, som tidligere nævnt, være grundlag for konflikt mellem overklassen og arbejderklassen. Den private ejendomsret opfattes i den klassiske socialisme som noget grundlæggende forkert og uretfærdigt, dels fordi den ikke medtager den fælles indsats, som ligger i produktionen af værdier, dels fordi den skaber konflikt mellem samfundets sociale klasser og skaber et materialistisk overforbrug, som på sigt vil have ødelæggende effekter på vores miljø.

Demonstration mod det irske lavprisflyselskab Ryan Air, der har nægtet at tegne overenskomst med danske fagforeninger. Overenskomsterne er aftaler mellem fagforeninger og arbejdsgivere, der garanterer løn og arbejdsvilkår på et vist niveau.

Sagt på en anden måde, så mener den klassiske socialisme, at den private ejendomsret er usolidarisk og ødelæggende for menneskelige fællesskaber, da den ikke respekterer, at det, der produceres i samfundet, er fælles goder og derfor skal behandles og fordeles som fælles goder. Socialismen er i stedet tilhænger af, at den private ejendomsret og dermed det individuelle ejerskab over produktionsmidlerne *kollektiviseres*, hvilket vil sige gøres fælles. Måden, dette fælles ejerskab skal foregå på, er, at staten får ejerskabet over produktionsmidlerne. Dette er interessant, for som vi tidligere skrev, så mente Marx og Engels jo, at staten i det liberalistisk-kapitalistiske samfund var et redskab for borgerskabet til at undertrykke og udnytte arbejderne. Her skal man dog være opmærksom på, at Marx og Engels mente, at i forbindelse med ombrydningen af det kapitalistiske samfund til et socialistisk samfund var det nødvendigt at erstatte den eksisterende undertrykkende statsmagt med en ny socialistisk og solidarisk statsmagt, som var bygget op omkring arbejderklassens værdier såsom kollektivismen, lighed, fællesskab og solidaritet. Ved at lade en ny statsmagt træde i stedet (Marx og Engels betegner denne nye statsmagt for proletariats diktatur, se også figur 2.7) og ved at lade den få ejerskabet over samfundets produktionsmidler, ville klasse modsætningerne mellem samfundets klasser forsvinde, og det ville med tiden resultere i det klasseløse kommunistiske samfund. Hos den

klassiske socialisme skal staten således spille en stor og omfordelende rolle, ligesom staten skal have et betydeligt ejerskab over samfundets produktionsmidler. Ideen om det klasseløse samfund er primært at finde hos kommunismen (se kapitel tre). Den store og omfordelende stat vil ifølge den klassiske socialisme handle ud fra hele fællesskabets interesser (alle sociale klasser i samfundet) og tilse, at der foregår en retfærdig og solidarisk udligning af forskelle, således at der opstår reel social lighed mellem mennesker i samfundet. I dette ligger også en ide om, at der kun produceres efter behov og ikke efter mest mulig profit.

Arbejdsopgave:

Sammenlign og diskutér fire politiske partiers ideologier

Sammenlign Enhedslistens, Socialistisk Folkepartis, Alternativets og Socialdemokratiets politiske holdninger og værdier, og diskutér, hvilket af de fire politiske partier som synes at lægge sig tættest op ad den klassiske socialistiske ideologi? I finder partiernes principprogrammer eller politiske værdier ved at søge på nettet. Klikker I ind på Folketingets hjemmeside, vil I kunne finde relativt korte præsentationer af partiernes politiske holdninger og værdier. Inddrag gerne aktuelle eksempler på de fire partiers politiske udmeldinger, og diskutér, om de er præget af klassisk socialisme.

2.5 Hvorledes har de klassiske politiske ideologier betydning i hverdagen?

De klassiske ideologier har fortsat betydning og relevans i dagens samfund, og de er ikke, som vi påpegede i starten af kapitlet i forbindelse med figur 2.1, kun afgrænset til de politiske partiers principprogrammer. Vi oplever således politiske holdninger og værdier, når vi gennem medierne enten læser om eller lytter til eksempelvis politikere eller politiske eksperter, der udtaler sig om politik (for eksempel vedtagelse af en lov). Politikerne vil ofte forsøge at argumentere og retfærdiggøre den konkrete politik, som de har vedtaget, og de vil ofte benytte bestemte begreber, ord og vinklinger (se mere om vinkling og framing i kapitel 7), der synes at knytte sig til deres eget partis ideer og værdier (principprogrammet) om indretningen af samfundet nu og i fremtiden.

Når det sker, er der ofte tale om, at de udmeldte politiske holdninger og værdier tjener en bestemt funktion. I den forbindelse taler forfatteren Hans Erik Lystrup om, at de politiske ideologier historisk set har indtaget tre forskellige funktioner over tid, enten en *progressiv*, *legitimerende* eller *regressiv* funktion. Når en politisk ideologi har en *progressiv funktion*, betyder det, at den i høj grad forsøger at gøre op med den